

УДК 340.15:321.7
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.162>

О. Г. Козинець
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-4760-7550

М. Г. Жернова
студентка IV курсу юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-6614-1696

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ПОГЛЯДИ І. ФРАНКА ТА Л. УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано погляди Івана Франка та Лесі Українки та їх вагомий внесок у формування незалежної демократичної Української держави. Так, у статті автори розглянули специфіку національно-демократичних, політико-правових поглядів видатних українських діячів та їх вплив на розвиток української державності. Адже у сучасних умовах розвитку Української держави вивчення та переосмислення політико-правової спадщини українських мислителів має важливе значення. Актуальними є оригінальні погляди двох яскравих представників к. XIX – поч. XX ст. – І. Франка та Л. Українки. Вони були виразниками української ідеї на зламі століть, мали власні політико-правові погляди і кожен із них плекав надію на розбудову сильної та єдиної держави України.

І. Франко пояснював процес виникнення держави з позицій матеріалізму. Він стверджував, що матеріальне є первинним. Був прихильником ідеї про те, що політичні інститути, політика і право випливають із економічних відносин, які панують у суспільстві.

Право і закон, на його погляд, можна було ототожнити з ідеями гуманності і справедливості. Також він підіймав національно-державницьку тему. Наприклад, значну увагу приділяв вирішенню українського питання та розвитку національної мови, оскільки у ті часи це питання було дуже гостро поставлено і була необхідна постійна, кропітка боротьба за можливість розвивати українську мову.

Леся Українка сформувала особисті політичні погляди, які ґрунтувалися на принципах та поглядах соціал-демократів. Була прибічницею теорії насильства щодо походження держави, тому що її думка ґрунтувалася на тому, що держава створюється з завоюванням одного народу іншим.

Так, держава виступає певним продовженням того ж насильства, оскільки політична влада перебуває в руках панівного класу, який має найбільше можливостей серед інших.

Леся Українка та Іван Франко виступали за об'єднання України, за просування української національної ідеї та покращення рівня життя українського народу. Їх діяльність також була спрямована на підтримку української мови та можливість донести її до всіх українців. Вони були прихильниками демократії, вели активну політичну боротьбу, щоб дати можливість українському народу бути вільним на рідній землі.

Ключові слова: українська національна ідея, право, держава, свобода, насильство, політична боротьба, демократія.

Kozynets O. H., Zhernova M. G. NATIONAL-DEMOCRATIC VIEWS I. FRANKO AND L. UKRAINKA

The article analyzes the views of Ivan Franko and Lesia Ukrainka and their significant contribution to the formation of an independent democratic Ukrainian state. Thus, in the article the authors considered the specifics of national-democratic, political and legal views of prominent Ukrainian figures and their influence on the development of Ukrainian statehood. After all, in the current conditions of development of the Ukrainian state, the study and rethinking of the political and legal heritage of Ukrainian thinkers is important.

Relevant are the original views of two prominent representatives of the end nineteenth – early twentieth century – I. Franko and L. Ukrainka. They were the representatives of the Ukrainian idea at the turn of the century, had their own political and legal views, and each of them cherished the hope of building a strong and united state of Ukraine.

Ivan Franko explained the process of the state's emergence from the standpoint of materialism. He argued that the material is primary. He was a supporter of the idea that political institutions, politics and law stem from the economic relations that prevail in society.

Law and lex, in his view, could be identified with the ideas of humanity and justice. He also raised the national-state theme. For example, he paid considerable attention to the solution of the Ukrainian question and the development of the national language, because at that time this question was very sharply raised and a constant, painstaking struggle for the opportunity to develop the Ukrainian language was needed.

Lesya Ukrainka formed personal political views, which were based on the principles and views of the Social Democrats. She was a supporter of the theory of violence against the origin of the state, because her opinion was based on the fact that the state is created with the conquest of one nation by another.

Yes, the state advocates a certain continuation of the same violence, because political power is in the hands of the ruling class, which has the most opportunities among others.

Lesya Ukrainka and Ivan Franko advocated the unification of Ukraine, the promotion of the Ukrainian national idea and the improvement of the standard of living of the Ukrainian people. Their activities were also aimed at supporting the Ukrainian language and the opportunity to convey it to all Ukrainians. They were supporters of democracy, waged an active political struggle to enable the Ukrainian people to be free in their homeland.

Key words: Ukrainian national idea, law, state, freedom, violence, political struggle, democracy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку Української держави важливе значення має вивчення та переосмислення політико-правової спадщини українських мислителів. Особливо актуальними в цій площині є оригінальні погляди двох яскравих представників к. XIX – поч. XX ст. – І. Франка та Л. Українки. Саме вони в ті буремні роки були виразниками української ідеї і кожен у своїй площині плекали надію на розбудову сильної та єдиної держави України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників політико-правових ідей І. Франка та Л. Українки можна виділити Д. Павличка, Я. Грицака, О. Бунчука, В. Гошовську, І. Макаровського, С. Возняка, Л. Нечепоренка та О. Вертія. Саме їх роботи слугували основою для даної статті.

Метою статті є дослідження політико-правових та національно-демократичних поглядів І. Франка та Л. Українки.

Виклад основного матеріалу. Іван Якович Франко (1856–1916) був видатним поетом, філософом, публіцистом, але не менший внесок він зробив у розвиток політичної та правової думки України.

Спрямував свою діяльність на покращення національної свідомості народу. В його ідеалі Україна в майбутньому мала б можливість фігурувати серед розвинених висококультурних націй Європи [1, с. 111].

У молоді роки за цікавість ідеями марксизму його виключили з Львівського університету. Але з плином часу І. Франко переосмислив свої погляди стосовно марксизму і почав піддавати їх гострій критиці [2, с. 514–515]. У своїх творах реалістично відображав щоденне життя селян, робітників, процес тяжкої боротьби людей праці за свої права.

І. Франко негативно ставився до судів, до виборчих законів, оскільки вважав, що вони не ґрунтуються на демократизмі та проявах народовладдя. Право і закон, на його погляд, можна було ототожнити з ідеями гуманності і справедливості. Також він підіймав національно-державницьку тему. Наприклад, значну увагу приділяв вирішенню українського питання та розвитку національної мови, оскільки у ті часи це питання було дуже гостро поставлено і була необхідна постійна, кропітка боротьба за можливість розвивати українську мову [9].

Процес виникнення держави він пояснював з позицій матеріалізму. Був прихильником ідеї про те, що політичні інститути, політика і право випливають з економічних відносин, які панують у суспільстві [7].

Ці погляди І. Франка мали істотний вплив на особливості його державно-правової концепції. Проблеми права і політичного життя України він висвітлював із позицій позитивізму і «соці-

ального дарвінізму». Вважав, що рушійною силою соціального прогресу є боротьба за існування. Але на цьому схожість його поглядів із марксистськими ідеями суспільного прогресу закінчуються [3, с. 164].

Стверджував, що не класові суперечності є передумовою виникнення держави (як це підкреслювали марксисты – авт.), а навпаки, саме в суспільстві, організованому в державу, загострюються класові суперечності, які іноді набувають антагоністичного характеру.

Новий устрій суспільства, на думку мислителя, можливий за допомогою народної революції, під якою він розумів ненасильницькі методи реформування суспільства, які скеровують розвиток народу в інший бік. Аналізуючи поняття право і закон, І. Франко мріяв про такі закони, які відображали б справедливість у всіх галузях суспільного життя. Ці поняття він розглядав як генетично взаємопов'язані, але не тотожні. Вивчаючи поняття права, він виходив із його вольового, імперативного сенсу, надаючи при цьому його змісту ідеї гуманності і справедливості [8].

Право, як зазначав Франко, регулює стосунки між людьми щодо володіння, використання та розпорядження результатами праці та забезпечує свободу і недоторканність індивіда. За своєю юридичною дією закони поділялись на конституційні і чинні. Чинне законодавство в Австрії І. Франко вважав соціально спрямованим на захист інтересів приватних власників. Разом із тим піддавав критиці чинні закони, називаючи їх щитом, яким прикривається безправ'я.

Баченням майбутньої держави І. Франко багато в чому завдячував впливу, порадам та поглядам М. Драгоманова. Воно ґрунтувалося на відомих та поширених у той час ідеях федералізму. Необхідно зазначити, що федералізм І. Франка легко розмежувати з нинішнім баченням федеративної держави [4, с. 23–24].

Концепція федералізму І. Франка представляла собою складовий елемент його соціалістичних бачень і базувалася на наступних положеннях:

– федерація – це спосіб згуртувати одних людей з іншими, об'єднати між собою народи, де з обох сторін будуть виступати «вільні» представники. Тобто це є відверта протилежність марксистській ідеї диктатури пролетаріату, попри те, що дані погляди були близькі Франку у певний період часу;

– федералізм – це один із варіантів самоуправління общин, повітів і країв, згрупованих з вільних людей та у результаті об'єднаних між собою вільною федерацією, що має як базис солідарні інтереси («Програма галицьких соціалістів (1881 р.)» [1, с. 117];

– через ідею федералізму І. Франко мав на меті досягти об'єднання українських земель, що були

на той момент розділені між двома сильними імперіями – Російською та Австро-Угорською, це і було одним із прагнень Франка.

Одночасно із зазначеними вище поглядами І. Франко негативно ставився до федерації, якщо розглядати її як форму державного устрою, спираючись при цьому на історичний приклад Речі Посполитої. Він стверджував, що федеративний устрій може викликати в майбутньому певні негаразди, оскільки ухвалення державних законів, податків та війська напряму впливає з доброї волі репрезентантів краю, тому будь-яка ухвала може бути спинена голосом якогось із репрезентантів.

На думку І. Франка, причиною поневолення селян, занепаду міст є саме федеративний устрій, окрім того, він є причиною того, що Польщу сусідні держави роздерибанили між собою без скарбу, без війська, у момент відсутності сильної згуртованої влади [8].

Стосунки між громадянами, об'єднаннями і народами визначатиме громадсько-федеративний принцип, за змістом він визначає федерацію за збереження автономії особи, громади, народу. У баченні І. Франка Україна виступала високорозвинутою, висококультурною, демократичною державою Європи. У той же момент у рамках ідей утопічного соціалізму він виступав за ідею згуртування слов'янських націй у цілісну федерацію і навіть, можливо, у майбутньому оформлення всесвітньої федерації.

Іван Франко виступав пристрасним пропагандистом нового суспільного ладу – соціалізму. Він був ідеологом соціалізму в Галичині, що позначилось на його діяльності. Тому, проаналізувавши творчість письменника, бачимо, що він торкається правової проблематики регулювання суспільних відносин, побудови правової держави, забезпечення всім громадянам рівних свобод і можливостей, реформи місцевого самоврядування.

На думку Івана Франка, в умовах соціалізму держава зникає, державу та політику замінить діяльність самих громад, спільностей. Кожна громада в краю, як і кожна особа в громаді, є вільною, організовує своє життя по-своєму, і ніхто не має права диктувати їй згори які-небудь правила. Вона спілкується з іншими заради спільної праці та здійснення спільних справ, які не може здійснити одна громада, і лише така спільність може створювати справедливий суспільний лад та злагоду між громадами. Громадсько-державний принцип, що лежить в основі федерації осіб і громад, які створюються винятково заради інтересів і потреб, захищає й гарантує свободу особи та громади, визначає відносини між особою й общиною, їх права та обов'язки, залишаючи необмежену свободу слова, освіти, способу життя, сусідства, встановлення рівності, праці, справедливості [3, с. 220].

Таким чином, українська національна ідея була для Івана Франка однією з основних, постійно живила його творчу свідомість. Саме ця ідея дала йому можливість стати національним пророком, розбудити український народ. Ідеалом для І. Франка була українська самостійна держава національної демократії у формі народної республіки, за що письменник-демократ боровся впродовж усього свого життя, а політико-правові погляди Івана Франка є органічною частиною його національно-демократичної ідеології, актуальність якої щороку зростає.

Тобто ми можемо сказати, що погляди Франка були дещо непостійними та нестабільними, оскільки на кожний погляд та течію він дивився під кількома кутами зору і виносив з усіх варіацій найкращі із доступних.

У той же період часу велику кількість уваги віддавала проблемам політики і права, держави та її формам, національній і політичній свободі, способам її досягнення українська поетеса і громадська діячка Леся Українка (Лариса Петрівна Косач; 1871–1913). У своїх творах першочергово вона зображувала боротьбу українського народу проти російського царизму та російської державної машини, фігуруючи цими темами у своїх віршах. Її творчість можна ототожнити з творчістю І. Франка [6].

Виплекана так само, як і І. Франко, під поглядами М. Драгоманова, Леся Українка сформувала особисті політичні погляди, які ґрунтувалися на принципах та поглядах соціал-демократів. Вона – представник української соціал-демократії (УСД – авт.) формує та представляє національну концепцію соціал-демократії, яка утворюється на українському ґрунті, в умовах звичної української ідеології. Ключовими ідеями Лесі Українки виступали цілковита самостійність організації УСД на українських територіях, підконтрольних Російській імперії, з центром у Києві; співробітництво зі схожими організаціями інших залежних народів імперії, та не з великодержавним централізмом есдеків – «старших братів»; утворення видавництва, яке було під опікою групи УСД та її політичної серії – «Бібліотека УСД»; направлення на європейський вектор розвитку, на європейські джерела соціал-демократизму, а не на їх російські варіанти [10].

Певніше за все її поглядам імпонувало суспільство, де у центрі фігурувала б рівність і варіант всебічного розвитку та процвітання особистості. Леся Українка була прибічницею теорії насильства щодо походження держави, тому що її думка ґрунтувалася на тому, що держава створюється з завоюванням одного народу іншим.

Так, держава виступає певним продовженням того ж насильства, оскільки політична влада перебуває в руках панівного класу, який має найбіль-

ше можливостей серед інших. У державі наявне право, яке певним чином закріплює насильство, саме через цю причину можна сказати, що всі форми правління, які мали місце в історії, деспотичні, навіть демократична, оскільки її досягнення все одно йде шляхом насильства [5, с. 270].

Леся Українка вважала, що найбільш прихильною до насильницької форми правління виступала Російська імперія, оскільки вона базувалася на фізичній силі, а у самій імперії економічно сильніша меншість стала виступати панівним класом над людьми і цим самим пригнічувала їх особистість.

На відміну від І. Франка, Леся Українка вважала республіканський устрій наближеним до ідеального. Та навіть у цьому варіанті для неї існувало одне «але»: буржуазна республіка, як вважала поетеса, не може повністю надавати умови для реалізації прав і свобод людини, тому що тут існують моменти, де вбачається економічне насильство, закріплені в соціально скерованому праві [10].

Ідея боротьби Лесі Українки ґрунтується на неприйнятті нею кривавих жертв та смертей, які витікали із масових страйків. Саме з цих причин вона противилася збройним виступам як засобу, який застосовується у політичній боротьбі, оскільки демонстрації призводять до жертв, які не є винними в цьому та не можуть дати результатів, які стоять на меті [6].

Протиставляла зазначеним агресивним діям «загальне добро» та «інтереси народу», відстоювала особисті погляди, за якими політична боротьба має шанс бути чесною, що її характер визначається характерами тих партій і суспільно-політичних діячів, які беруть у ній участь. Значимим є схилитися до тих політичних сил, які є прихильниками вирішення питання з уникненням збройних виступів.

Певний погляд Лесі Українки на державу та право зазначено в її незакінчених статтях «Державний лад» та «Джон Мільтон», які мали бути опубліковані у 1895–98 рр., зокрема, у цих статтях розглядаються наступні питання:

– йде розмежування понять «незалежність держави» та «незалежність народу». Оскільки, на жаль, незалежність держави не ототожнюється з тим, що народ виступає вільним у цій державі;

– географічна ізольованість або національне самоврядування не виступає як гарантія від розпаду держави;

– найкращим чином утримати державу від розпаду та завадити її занепаду може лише добра воля та добрі порядки між людьми;

– воля фігурує як можливість кожної людини робити те, що припадає їй до вподоби та не супе-

речить правам інших людей, у певних випадках волю можна обороняти навіть зброєю;

– «щоб уміти жити по волі, а не по сваволі, то треба учитись» [5, с. 274–275].

Леся Українка зробила вагомий внесок у еволюцію політичних та правових поглядів України. Мала на меті пристосувати марксистську теорію до української буденності. Протиставляла комуністичній ідеї збройної боротьби соціал-демократичну концепцію еволюційних реформ.

Зазначені погляди були утворені у різносторонній політичній полеміці як у центрі українського соціал-демократичного руху, так і аналізу ключових положень європейських соціал-демократичних партій.

Будучи прибічницею прогресивної революційної боротьби супроти своїх загарбників та ворогів, Леся Українка у статті «Політика і етика» визначала терор недопустимим засобом для боротьби, оскільки терор – це шлях, через який немає можливості досягти перспективного результату, бо на місце одного правителя приходять інші, при цьому немає гарантії того, що він буде якимись якостями краще попереднього.

Обсяг свободи особи, на думку Лесі Українки, напряму пов'язаний з її духовним розвитком. Що стосується справжньої свободи, то це свобода вільного розвитку всіх націй [6].

У своїх роботах Леся Українка зосереджувалась на співвідношенні людини й держави, свободи і влади. З її позиції свобода особи розглядається як глобальне суспільне явище, реалізація якого є дуже складною без наявності політичних та економічних свобод. Сама ж ця наявність зазначена у юридичних актах, але це ще не означає, що їх реалізація буде відбуватися вільно і швидкими темпами, коли у той же самий час насильницька держава взагалі цьому не сприяє [5, с. 305].

Висновки. Таким чином, дослідивши питання демократичних та національно-державницьких поглядів І. Франка та Л. Українки, можна сказати, що вони були учнями одного вчителя – М. Драгоманова, хоча і жили в різних державах, але на території роз'єднаної поміж двох імперій України. Такі різні, і такі схожі. Щодо певних питань вони сходились у своїх поглядах та позиціях, виступали за об'єднання України, за покращення рівня життя українського народу, виступали за розвиток та на підтримку української мови, були прихильниками демократії та схилилися до дій заради блага народу. Але по певних питаннях розходилися. Зокрема, мали різні погляди про форми правління, про територіальний устрій, про шляхи побудови держави, про соціальний дарвінізм та природне право.

Література

1. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності. *Урок української*. 2006. № 6. С. 106–124.
2. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота. Київ : Критика, 2006. 632 с.
3. Возняк С. У пошуках суспільного ідеалу. І. Франко і соціалізм. Івано-Франківськ : Вид.-дизайн. відділ ЦІТ, 2006. 230 с.
4. Макаровський І. Державотворчі ідеї Івана Франка. Івано-Франківськ, 2007. 50 с.
5. Гошовська В.А. Становлення української соціал-демократичної думки кінця ХІХ початку ХХ століття: проблема світогляду, національних особливостей, теоретичного осмислення на сторінках преси. Харків : Основа, 1997. 422 с.
6. Гошовська В.А. Роль Лесі Українки в історії становлення українського соціал-демократичного руху. *Політичні інститути та процеси*. 2016. Вип. 1. С. 26–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_1_4 (Дата останнього звернення: 17.12.2020).
7. Бунчук О.Б. Праворозуміння Івана Франка. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2017_4_5 (Дата останнього звернення: 19.12.2020).
8. Медвідь Ф. Політико-правова доктрина Івана Франка. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 170–177. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/medvid_polityko_pravova.pdf (Дата останнього звернення: 19.12.2020).
9. Вертій О. І. Франко і національне самоусвідомлення українців на сучасному етапі становлення української державності. *Світогляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр.* Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. № 1(1). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39514/23-Vertiy.pdf?sequence=1> (Дата останнього звернення: 17.12.2020).
10. Нечепоренко Л. Епістолярій Лесі Українки як приватний документ та історико-літературне джерело. *Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. Т. 4, кн. 1. С. 277–283. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17780/20-Necheporenko.pdf?sequence=1> (Дата останнього звернення: 19.12.2020).